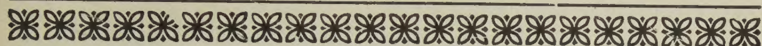
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 12. December 1935.

DE CHERUBS IN EZECHIELS ROEPINGS-VISIOEN

door

Dr. J. RIDDERBOS.

II.

We vragen thans naar de *beteekenis* der door Ezechiël geschouwde cherub-voorstelling.

Over het wezen der cherub-voorstelling wordt en is verschillend gedacht. In de oude kerk en die der Middeleeuwen en ook thans nog onder rechtzinnige theologen was en is het meest verbreid de opvatting, volgens welke de cherubs reëele wezens zijn. Hoewel sommigen hierbij oudtijds aan spookachtige, tot afschrik der menschen dienende wezens hebben gedacht, heeft men op dit realistisch standpunt toch doorgaans aangenomen, dat de cherubs een klasse van engelen zijn.

Daarnaast heeft ook reeds vroeg bestaan de symbolische opvatting, onder de Joden door Philo en in de oude Christelijke kerk door Clemens Alexandrinus verdedigd, volgens welke de cherubs zinnebeelden zijn, hetzij van Goddelijke eigenschappen, hetzij van den hemel met de hemellichamen; in nieuweren tijd hield Hengstenberg ze voor symbolische voorstellingen, waarin al het levende wordt samengevat om de zichtbare schepping te representeeren.

Tegenwoordig houden velen in verband met de meening

van den mythologischen oorsprong der cherub-voorstelling, de cherubs voor personificaties van de onweerswolken of van den Goddelijken wolkenwagen.

Naar onze meening is alleen de realistische opvatting in overeenstemming met de Schrift. Beslissend is hier Gen. 3 : 24, waar de cherubs duidelijk als reëele wezens voorkomen ; trouwens ook bij Ezechiël en in Openb. 4, al hebben we hier met visioenen te doen, is een andere opvatting moeilijk te verdedigen. Uit het verband, waarin ze worden gebracht tot den troon Gods, is dan af te leiden, dat het *hemelwezens* [7]) zijn. Dat voorts de gestalten in tabernakel en tempel, en de door Ezechiël en op Patmos door Johannes geschouwde geen realistische weergaaf, maar symbolische voorstellingen zijn, blijkt reeds uit het onderling verschil tusschen deze gestalten, en volgt verder ook uit hetgeen de Schrift ons overigens aangaande het karakter der hemelsche wereld leert.

Wanneer we Gen. 3 : 24, dat eenigszins eene uitzonderingspositie inneemt, [8]) voorloopig terzijde laten, kunnen we zeggen, dat de cherubs in het Oude Testament geregeld voorkomen in de onmiddellijke nabijheid Gods, in Zijn woning en bij Zijn troon.

Dienovereenkomstig wordt de *cherub-gestalte gezien,* waar

---

[7]) We zijn gewoon, deze samen te vatten onder den naam van „engelen". Intusschen is dit woord, zoo het wordt opgevat in zijn eigenlijke beteekenis van „bode" (vgl. Hebr. 1 : 14) voor de cherubs weinig karakteristiek : immers komen ze in de Schrift steeds voor (alleen in Gen. 3 : 24 is het iets minder duidelijk) als gebonden aan de plaats der Goddelijke woning of aan de verschijning van het Goddelijke wezen (zie het vervolg).

[8]) Dit zou niet het geval zijn, wanneer het juist was wat sommigen meenen : dat het Paradijs gedacht is als Goddelijke woonplaats. Intusschen vindt deze meening geen steun in de Schrift. Wel is het Paradijs de plaats, waar God Zich bijzonder *aan den mensch openbaarde ;* daardoor is er toch ook weer een belangrijke mate van overeenkomst tusschen Gen. 3 : 24 en de andere gevallen.

de Goddelijke heerlijkheid zich aan den mensch vertoont. [9]) De meest algemeene beteekenis van hun verschijning is dan ook, dat zij de Goddelijke manifestatie begeleiden of daarvan deel uitmaken. Zoo zijn de in gordijnen en wanden van tabernakel en tempel ingewerkte of ingesneden cherub-figuren eene *aanduiding van de Goddelijke tegenwoordigheid*. In andere gevallen wordt echter aan de cherubs (of aan de overeenkomstige figuren) ook een *bepaalde functie* toegeschreven. In Ps. 18 : 11 en in Ezechiëls visioenen is het karakter dezer functie zeer duidelijk : ze *dragen* God of de Goddelijke heerlijkheid. Ook van de cherubs boven het verzoendeksel is dit in ieder geval de functie, die in de Schrift op den voorgrond wordt gesteld : van den Heere wordt gezegd, dat Hij „op de cherubs zit", 1 Sam. 4 : 4 ; 2 Sam. 6 : 2 ; 2 Kon. 19 : 15 ; Ps. 80 : 2 ; 99 : 1 ; 1 Kron. 13 : 6 ; [10]) (de uitgebreide vleugelen zullen dan den troon der Godheid voorstellen) ; ook de naam „wagen", die in 1 Kron. 28 : 18 aan de tempel-cherubs wordt toegekend, wijst in dezelfde richting.

Nu is daarnaast te noemen, dat de cherubs in Gen. 3 : 24 optreden als *wachters :* ze bewaken den toegang tot den boom des levens. Ook aan de cherubs in tabernakel en tempel wordt door velen een wachter-ambt toegekend. [11])

---

[9]) Cherub-gestalten treden op in Gods aardsche woning en bij Zijn visionair geschouwde manifestatie. Maar hieraan ligt ten grondslag, dat de cherubs, ook afgezien van die manifestatie, bij Hem *zijn*. In Openb. 4 is dit duidelijk. Voorts is hier te herinneren aan Ezech. 28 : 14, 16, waar van een cherub wordt gesproken in verband met den godenberg, dus ook in verband met de Goddelijke woonplaats, maar die woonplaats zooals die in de Heidensche mythologie wordt gedacht.

[10]) De St. Vert. „die *tusschen* de cherubs woont" is onjuist.

[11]) Men houdt hen dan voor bewakers van de ark en wat zich daarin bevindt of ook van de Goddelijke woonplaats (om te waken, dat geen onbevoegde de Godheid naderde, en om de Goddelijke heerlijkheid aan den blik der menschelijke nieuwsgierigheid te onttrekken ; waarom ze zich ook aan weerszijden van de tusschen hen verschijnende Godheid bevinden).

Met het oog op Gen. 3 : 24 is de *mogelijkheid* hiervan niet te ontkennen. Anderzijds echter bevat de Schrift, zoover wij zien, geen enkele aanduiding in deze richting en is althans bij de verzoendeksel-cherubs aan deze idee ook moeilijk een concreten zin te hechten. [12]) In ieder geval stelt de Schrift, blijkens het bovenstaande, op den voorgrond, dat de cherubs God (d.i. Zijne „heerlijkheid") *dragen*. Ook in dit punt sluit Ezechiëls visioen zich dus bij de tempelcherubs aan ; het verschil,dat deze (door hun vleugelen) zelf den troon der Godheid *vormen*, terwijl de cherubs van Ezechiëls visioen den troon *dragen*, is van zeer bijkomstigen aard.

De hoofdzaak blijft natuurlijk, dat de cherubs deel uitmaken van de Goddelijke manifestatie, en van de daarin opgesloten openbaring. In hun kwaliteit van troondragers verkondigen ze de grootheid en majesteit van Hem, die op dien troon gezeten is. Heeft nu die bepaalde vorm, waaronder Ezechiël hen ziet, ook nog bijzondere beteekenis ? In het algemeen kan men zeggen, dat het vreemdsoortige van dergelijke gestalten (het meerhoofdige, de samenstelling uit menschelijke en dierlijke bestanddeelen, enz.) in de bijzondere, aan Israël geschonken openbaring zoowel als bij de Heidenen stellig bedoeld is als een aanduiding van het bovennatuurlijke. Maar voorts ligt het voor de hand, dat niet alleen het geheel, maar ook de onderdeelen erop berekend zijn, althans om bepaalde indrukken teweeg te brengen, en vanzelf verbinden

---

[12]) Men meent een bewijs te vinden in het feit, dat de cherubs de vleugelen dekkend of beschermend *(sakak)* uitspreiden, Ex. 25 : 20; 1 Kon. 6 : 23 v.v. Maar wat wordt dan door die vleugelen beschermd ? Zegt men : de ark, dan heeft men tegen, dat de cherubs altijd in verband gebracht worden met het wonen Gods, niet alleen in de uitdrukking „die op de cherubs zit", maar ook elders, Ex. 25 : 22. Noemt men als objekt der bescherming de Goddelijke heerlijkheid, dan stuit men hierop, dat de wolk toch zeker ook boven de vleugelen der cherubs is te denken en dus door hen niet bedekt werd ; dit was trouwens ook niet noodig, daar de wolk zelf reeds eene omhulling was. — Wij achten het daarom waarschijnlijk, dat het werkwoord *sakak* niet het doel, maar enkel de wijze van het uitspreiden aangeeft.

zich hieraan dan ook weer bepaalde gedachten ; m.a.w. het is, al bevat de Schrift dienaangaande geen bepaalde aanwijzing, toch waarschijnlijk te achten, dat ook de onderdeelen symbolische beteekenis hebben.

Daar de cherubs zelf reëele wezens zijn, ligt het voor de hand, dat hun verschijningsvorm dan allereerst hun eigen wezen symboliseert. *Middellijk* ligt hierin dan vanzelf ook een openbaring aangaande Hem, wiens dienaren ze zijn. Het is echter ook wel mogelijk, dat sommige trekken van hun verschijning *rechtstreeks* op God zijn toe te passen ; het feit, dat de manifestatie Gods als doel van hun verschijning zoo sterk op den voorgrond treedt, geeft tot die onderstelling het recht. Er is dan ook zeker veel te zeggen voor de opvatting, dat de oogen, waarmede niet slechts de velgen, maar ook de cherubs zelf (10 : 12) bezet zijn, een aanduiding zijn van de Goddelijke alwetendheid ; evenzoo kan men in het feit, dat zij zich willekeurig in elke richting kunnen bewegen, een aanduiding zien van de Goddelijke alomtegenwoordigheid.

In den nieuweren tijd is ter verklaring van Ezechiëls cherub-gestalten veel nadruk gelegd op de oud-Oostersche symboliek, zooals we die uit de Israël omringende volkerenwereld kennen. Nu is het ook o.i. waarschijnlijk, dat evenals taal en beeldspraak, zoo ook de symbolische voorstelling bij Israël in meer dan één opzicht verwant was aan die der andere oud-Oostersche volken. Zoo kan men ten opzichte van de vier aangezichten der cherubs erop wijzen, dat de betrokken wezens (mensch, leeuw, stier, arend) bij de Babyloniërs en bij andere volken veelvuldig werden afgebeeld, en dat hierbij de gestalte van den mensch het verstand symboliseert, die van den stier de kracht, die van den leeuw en van den adelaar de majesteit. [13]) Toch biedt dit niet veel nieuws ; immers zijn voor dit alles in het Oude Testament zelf minstens even duidelijke (en in dit geval uiteraard meer

---

[13]) Dürr a.w. blz. 31 v.v.

beslissende) aanwijzingen te vinden ; [14]) gelijk trouwens ook de algemeen-menschelijke symboliek reeds hetzelfde kan leeren.

— —

Afzonderlijk is nog te spreken over de „raderen", die Ezechiël naast de cherubs ziet. We zeiden reeds, dat hierin een der belangrijkste verschilpunten bestaat tusschen het door Ezechiël geschouwde en de cherub-voorstelling in den tempel ; en dat dit gemotiveerd wordt door het karakter en den inhoud der door hem ontvangen openbaringen. Immers : terwijl in den tempel de heerlijkheid des Heeren *woont,* ziet Ezechiël haar *in beweging.* Hij hoort het ruischen van de vleugelen en de raderen, die de heerlijkheid des Heeren tot hem henendragen, daar aan den Kebar, in het land der ballingschap.

Dit is iets geweldig groots. Toen Jesaja de heerlijkheid des Heeren schouwde, was hij te Jeruzalem, waarschijnlijk in den voorhof van den tempel, waar die heerlijkheid des Heeren ook immers troonde in het allerheiligste boven het verzoendeksel. Ezechiël bevindt zich aan de rivieren van Babel.

De heerlijkheid des Heeren is dus niet aan Kanaän en den tempel gebonden ; ze verschijnt ook in het onreine land der ballingschap ! Ik zeg niet, dat Ezechiël en zijn mede-ballingen van tevoren de mogelijkheid daarvan zouden hebben betwist. Maar toch is aan te nemen, dat Ezechiëls ervaring aan den oever van den Kebar voor hem en voor velen zijner mede-ballingen iets ongedachts en onverwachts was.

In ieder geval ligt hierin voor hen een rijke troost. Zij treuren aan de rivieren van Babel ; en het vroom gemoed roept uit : „Jeruzalem, indien ik u vergete, zoo vergete mijn rechterhand zichzelve !" Maar meer dan de stem van het

---

[14]) Zie ook hiervoor Dürr t.a.p.

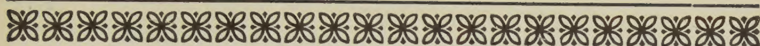
vrome Israël is de stem van Israëls God, die zegt: „kan ook een vrouw haren zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontferme over de vrucht van haar buik? Indien ook deze vergate, zoo zal Ik toch u niet vergeten, zegt de Heere, uw ontfermer". Al zijn ze van Jeruzalem gescheiden, waar Hij op de cherubs is gezeten, Israëls God laat Zich niet scheiden van Zijn volk; Hij komt op Zijn cherubwagen door de luchten rijden, om Ezechiël te roepen tot Zijn profeet; aan Babels stroomen wordt gehoord het gedruisch der vleugelen en der raderen, die den troon des Heeren dragen, en dat gedruisch is één van klank en toon met het lied der serafs, dat Jesaja in den tempel heeft beluisterd: „heilig, heilig, heilig is de Heere der heirscharen; de gansche aarde — ja de gansche aarde, ook het land der ballingschap — is van Zijne heerlijkheid vol!"

De zaak heeft ook een andere zijde. In een later visioen ziet Ezechiël opnieuw, in denzelfden vorm als hier in zijn roepings-visioen, de heerlijkheid des Heeren. Dan echter is hij in den geest verplaatst in den Jeruzalemschen tempel: hij ziet de heerlijkheid des Heeren, gelijk ze woont in het allerheiligste boven het verzoendeksel. Maar hij ziet die heerlijkheid des Heeren niet gelijk ze daar in werkelijkheid troonde; hij ziet ze in denzelfden vorm als in het roepings-visioen: de heerlijkheid des Heeren, die eeuwen lang in den tempel de plaats harer rust had gevonden, heeft raderen gekregen — om den tempel te verlaten.

Eerst verplaatst ze zich naar den dorpel van het tempelhuis, 9 : 3; 10 : 4 v.; dan ziet de Godsman, hoe ze dien dorpel verlaat en op den cherubwagen plaats neemt, 10 : 18; en dan steken de cherubs de vleugelen op en worden met de raderen opgeheven van den grond, en dragen de heerlijkheid des Heeren naar de Oostelijke tempelpoort, de uiterste grens van het heilige terrein, 10 : 19; en tenslotte van hier naar den Olijfberg, 11 : 22 v., waarmede ze zich dus uit den tempel en uit Jeruzalem heeft teruggetrokken: het bewijs, dat beide aan het oordeel zijn prijsgegeven.

Dat is de keerzijde van de waarheid, die de raderen vertolken.

Maar ook hiermede is toch weer niet het *laatste* woord gesproken. In het grootsche toekomst-visioen van den nieuwen tempel hoort Ezechiël nogmaals het vleugelgeruisch der cherubs : hij ziet de heerlijkheid van Israëls God komen van de Oostzijde, met een gedruisch als dat van groote wateren, terwijl het land verlicht werd door zijn heerlijkheid, 43 : 2 ; en hij ziet die heerlijkheid des Heeren den nieuwen tempel binnentrekken, gelijk ze den ouden had verlaten.

PROF. GROSHEIDE'S CANONIEK

door

Dr. S. GREIJDANUS.

Prof. Dr. F. W. Grosheide heeft de Gereformeerde wetenschappelijke lectuur verrijkt met eene uitnemende studie over de *Algemeene Canoniek van het Nieuwe Testament,* Amsterdam H. A. van Bottenburg, 1935.

Werd van Gereformeerden kant voor de bizondere Canoniek, d.i. de Canoniek der afzonderlijke boeken en groepen van boeken, van het Nieuwe Testament reeds veel gegeven in de Inleidingen van de Commentaren, bij den Heer H. A. van Bottenburg verschijnende, en in de deeltjes van de Korte Verklaring, die bij den Heer J. H. Kok uitkomen. alsmede in artikelen in de Christelijke Encyclopaedie, de algemeene Canoniek van het Nieuwe Testament zag op haar terrein tot nu toe nog maar weinig van Gereformeerde hand verschijnen.

Prof. Grosheide gaf in 1916 zijn werkje : Kanon en Tekst van het Nieuwe Testament. Ik stelde het principe in het licht en trok hoofdlijnen in mijn Schriftgeloof en Canoniek, 1927.

Voor de bizondere zoowel als voor de algemeene Canoniek van het Nieuwe Testament kan men nu ook zien het tweede deel van het Bijbelsch Handboek.

Maar Prof. Grosheide heeft met dit zijn nieuwe werk, dat de Uitgever in prettig-leesbaren vorm deed verschijnen, het eerste Gereformeerde Handboek voor de algemeene Canoniek van het Nieuwe Testament het licht doen zien.

We wenschen hem en de Gereformeerde wetenschap daarmede geluk.

En ik doe dat met te meer genoegen, omdat, zooals uit

mijn Schriftgeloof en Canoniek gezien kan worden, en ik verder op in dit artikel nog nader wil aantoonen, Prof. Grosheide en ik het in dezen principieel geheel eens zijn, en de hoofdlijnen gelijk trekken.

Na een Voorbericht, geeft Prof. Grosheide in het eerste hoofdstuk een Formeel Deel, en in het tweede hoofdstuk een Materieel Deel. Beide worden in een aantal paragrafen onderverdeeld, het eerste in zeven, het tweede in acht. In het eerste handelt de schrijver achtereenvolgens over het woord en het begrip Canon, en zet hij uiteen, dat God canon is, en Zich als canon handhaaft, betoogt hij, dat er geene notae canonicitatis zijn, geeft hij een bepaling van de algemeene Canoniek, en spreekt hij over hare methode.

In het tweede deel, dat uiteraard verreweg het grootste is, zoodat de beide deelen ongeveer als 1 : 4 tot elkander staan, geeft hij eene eerste paragraaf over den oudsten canon der Nieuwe bedeeling, spreekt hij daarna over de Apostelen, vraagt hij vervolgens, of er nog andere canones zijn, handelt hij voorts over de erkenning en de afsluiting van den canon, en laat hij eindelijk nog eene paragraaf volgen met het opschrift : Slotsom.

„Onder canon verstaan wij, hetgeen *absoluut gezag* heeft", blz. 6. Daarom is in eigenlijken zin alleen God canon, blz. 9 v.v. Die Zich ook alszoodanig handhaaft door Zijn Woord, Zijnen Zoon en Christus, en in de Heilige Schrift, blz. 11 v.v. „Bij wat Goddelijk is, past den mensch alleen aanbidding, aanvaarding in het geloof, hoogstens *a posteriori* opmerken, niet oordeelen, schiften. Canoniek is, wat God als canon voor alle eeuwen heeft gegeven, daar valt niet over te oordeelen", blz. 17. Op blz. 21 v.v. komt Prof. Grosheide er terecht tegen op, dat men het testimonium Spiritus Sancti opvat als ons verklarende, welke boeken we voor canoniek hebben te houden, en sluit hij zich, hoewel daarvan geene melding makende, feitelijk geheel aan bij wat ik dienaangaande indertijd in het Geref. Theol. Tijdschrift en de Heraut heb betoogd (1913 en 1914). „Een absoluut bewijs,

dat en dat alleen de boeken van het Nieuwe Testament en de bundel, dien ze gezamenlijk vormen, canon zijn, is niet (te) leveren. Maar wij kunnen en moeten ons geloof belijden, en in verband daarmede ons rekenschap geven van den inhoud van ons geloof", blz. 41. De Auteur gaat dan vervolgens het zelfgetuigenis der Heilige Schrift in dezen na, zet uiteen wat de Heere Jezus van Zich door woord en werk openbaarde, hoe Hij Zijne apostelen aanstelde, en als hoedanig dezen optraden, en door de kerk erkend werden in hun van den Heere ontvangen gezag, ook in hunne geschriften. Op blz. 64 maakt hij uit het voorafgaande betoog de gevolgtrekking, „dat van het begin aan in de Kerk apostolische geschriften als canon hebben gegolden".

Hij bestrijdt de meening van A. von Harnack e.a., „dat in den eersten tijd de telkens in het leven ingrijpende profetie de eigenlijke canon" geweest zou zijn, blz. 69, en stelt zich tegen de betwisting der stelling, „dat het canon zijn van Christus en de apostelen gelijk gesteld mag worden met het canon zijn van evangeliën en brieven", blz. 75. „Als zij" (t.w. de apostolische vaders) in hun geschriften onderstellen, dat de woorden van Jezus overal bekend zijn, is dat alleen mogelijk, wanneer de gemeenten schriftelijke evangeliën hadden en als canon eerden", blz. 80. Terecht wijst Prof. Grosheide er op, dat onnauwkeurig citeeren door de kerkelijke schrijvers uit den vroegen tijd geen bewijs is, dat de door hen aangehaalde boeken niet als canoniek werden beschouwd. „Men moest, daar boeken schaarsch waren, vaak uit het hoofd aanhalen", blz. 96.

Het is niet zoo, gelijk men het veelal voorstelt, „dat de kerk den canon heeft gemaakt in dien zin, dat uit en door de kerk de drang is opgekomen om een tweeden canon te hebben en dat daaraan door de kerk is voldaan", blz. 110; „de wijze waarop de kerk zich over den canon uitspreekt, toont, dat zij geen canon maakt, maar dat zij belijdt, dat die en die boeken canoniek zijn", blz. 118. „Wij komen zoo tot het resultaat, dat de kerkvaders en ook de kerk zelf beleden

heeft, dat de boeken van het Nieuwe Testament canon waren op grond van het feit, dat God ze gegeven heeft, dat ze geïnspireerd zijn door den Heiligen Geest", blz. 121. God Zelf bracht de kerk tot de erkenning van den canon van het Nieuwe Testament, zoodat wij niet ten volle verklaren kunnen, hoe de kerk tot de aanvaarding van den canon kwam, blz. 132, maar we kunnen toch wel factoren aanwijzen, die God als middelen heeft doen dienen om Zijne kerk tot die geloovige aanvaarding te brengen, als: de autopistie van het Nieuwe Testament en zijn boeken, blz. 136, en het bezit der kerk van den canon des Ouden Testaments, blz. 139, en dat die boeken als Gods Woord door de kerk van geslacht aan geslacht overgeleverd werden, blz. 141. Ook moest de kerk haar Schriftgeloof handhaven tegen ketters als Marcion e.a., blz. 157. „......ook de afgeslotenheid van den canon (ligt) vastgekoppeld aan het werk van den *κύριος*, Dien hij predikt", blz. 172. De leer van den open canon, d.w.z. de leer, dat God nog steeds openbaringen geeft, of die althans na het ontstaan van het Nieuwe Testament gegeven heeft, welke in enger of ruimer kring ook canoniek gezag zouden hebben, tast het karakter zelf van den canon aan en heft den canon op, blz. 179. „Wanneer God een boek geeft, past een mensch, de kerk niet anders dan geloovig aanvaarden. En die plicht wordt voor een bepaald persoon of een bepaalde kerk niet opgeheven, wanneer hij ziet, dat anderen op het stuk der aanvaarding in gebreke zijn gebleven", blz. 188. „Samenvattend kunnen we zeggen, de Algemeene Canoniek heeft tot object de belijdenis van hetgeen het Nieuwe Testament omtrent zich zelf getuigt", blz. 205.

In den vorigen cursus, 1934/35, behandelde ook ik de algemeene Canoniek voor een deel. En ik zeide daarbij o.a.: „Dit kan ons doen verstaan, dat bij de verzameling of vorming van den Nieuwtestamentischen Canon wel menschen werkzaam geweest zijn, ook met bewustheid, maar dat zij toch de eigenlijke vormers van dien Canon niet geweest zijn.

In zeker opzicht kunnen we zeggen, dat de Canon vanzelf, d.i. zonder opzettelijk menschelijk daarop gericht doen, opgekomen en als gegroeid is. De omstandigheden leidden en drongen de bij die vorming en erkenning bizonder werkzame personen en kerken tot die en die keuze telkens, om dit boek of geschrift op te nemen, dat andere uit te sluiten, en zoo ook ten laatste den Canon van het Nieuwe Testament af te sluiten. God heeft dien Canon op die wijze gegeven. Hij gaf eerst de boeken. En daarna heeft Hij door de leiding der omstandigheden Zijne kerk en dienaren alzoo doen handelen, kiezen, verzamelen, erkennen, waarbij dezen meer constateerden, wat reeds was, dan formeerden wat door hunnen arbeid eerst nog moest worden.

Wij kunnen enkele zaken en feiten noemen, die als factoren medegewerkt kunnen hebben om de boeken van het Nieuwe Testament door de geloovigen en de kerk te doen erkennen als Gods bizondere Woord naast het Oude Testament". En later werd een aantal van deze factoren opgesomd, die deels dezelfde zijn, als door Prof. Grosheide genoemd, deels nog andere daarbij. Tevoren had ik gezegd: „Het antwoord op die vraag — n.l. of eenig Bijbelboek terecht als door Gods Geest geïnspireerd en Gods Woord erkend wordt — kan ten slotte nergens anders aan ontleend worden dan aan die boeken zelve, en moet in den grond der zaak op niets anders rusten dan op die boeken, op hunne innerlijke essentie, en op het blijk daarvan, de evidentie. Menschen en ambtsdragers en concilies kunnen dienst doen, om die blijken in het licht te stellen, ze aan te wijzen enz.; en de werking of verlichting des Heiligen Geestes is noodig om ons ziels- of geestesoog te openen, opdat en zoodat wij die boeken in of naar hun geïnspireerd wezen als Gods eigenlijke Woord kunnen zien. Maar die boeken zelve naar hun innerlijke wezen, hunne feitelijke inspiratie en de evidentie daarvan, zijn de eigenlijke grond, waarom wij ze als zoodanig aannemen en erkennen moeten".

En omtrent de historie van den Canon zeide ik: „Wij

moeten dan ook van bovengenoemd historisch onderzoek niet meer verwachten, dan het geven kan. Het kan ons hoogstens doen weten, wanneer die boeken, elk afzonderlijk, of sommige of alle gezamenlijk als bundel, voor canoniek of Goddelijk en door Gods Geest op bizondere wijze geïnspireerd, erkend en gedeclareerd zijn, en onder welke omstandigheden men er toe gekomen is, of door welke feiten men zich genoodzaakt zag, die declaratie uit te spreken ; en welke redenen men zocht aan te geven voor het feit, dat men ze als zoodanig aannam en beleed. Maar dat ze metterdaad canoniek, door Gods Geest in zeer bizonderen zin geïnspireerd zijn, en alzoo heilig zijn, dat kan dit historisch onderzoek ons niet doen weten. Dat moeten we uit die boeken zelve te weten komen".

A. von Harnack stelde in zijn *Die Entstehung des Neuen Testaments,* 1914, een 5-tal vragen : „1. Warum und wie ist es in der Christenheit zu einer zweiten autoritativen Büchersammlung gekommen ? Warum hat man sich nicht mit den A. T. oder mit einem christlich bereicherten A. T. begnügt oder — wenn man denn eine neue Sammlung schuf — warum hat man die alte nicht abgestossen, sondern sich die Last und die Schwierigkeiten zweier Sammlungen auferlegt ?......"

2. Warum enthält das N. T. neben den Evangelien auch noch andere Schriften und stellt sich als eine Sammlung in zwei Hälften („Evangelium" und „Apostolos") dar ?

3. Warum enthält das N. T. vier Evangelien und nicht nur eins ?

4. Warum hat sich im N. T. nur *ein* „Offenbarungsbuch" halten können, warum nicht mehrere oder-keins ?

5. Ist das N.T. eine bewusste Schöpfung, und wie kam es, dass die Kirchen zu einem einheitlichen N. T. gelangt sind, während damals doch die einzelnen Gemeinden bzw. die einzelnen Provinzialkirchen selbständig waren und es nur eine ideelle Gesamtkirche gab ?" S. 3.

Prof. Grosheide bespreekt deze vragen, en antwoordt daarop :

1. „Het heeft God beliefd ook in de nieuwe bedeeling een aantal gezaghebbende boeken te geven, bestemd voor de kerk van alle eeuwen. Hij heeft de kerk gebracht tot de belijdenis van één afgesloten Nieuwe Testament.

2. Omdat God het noodig achtte, dat de kerk niet alleen de feiten uit het leven van Jezus zou kennen, doch ook over de beteekenis er van onderricht zou zijn.

3. Omdat de rijkdom van het werk van Christus zoo groot is, dat het in menschelijke woorden niet adaequaat kan worden beschreven en God daarom, ten einde de kerk toch te geven, wat ze noodig had te gelooven, terstond het werk van Christus door vier evangelisten heeft laten opteekenen.

4. Omdat God slechts één canonieke openbaring heeft gegeven.

5. Het Nieuwe Testament is een bewuste schepping, indien men het beziet, zooals God het veroorlooft te zien. De Heere heeft gewild, dat het zóó zou zijn, als het thans is. Hij bracht ook al de kerken tot één en hetzelfde Nieuwe Testament", blz. 206 en 207.

Ook ik heb in den vorigen cursus deze vragen besproken, en er op geantwoord :

„1. Het kwam in de kerk tot de erkenning van eene tweede autoritatieve verzameling van boeken naast die van het Oude Testament, omdat er eene door God gegeven tweede groep van met Zijn gezag bekleede, door Zijnen Geest geïnspireerde boeken was.

2. God gaf niet alleen door Zijnen Geest geïnspireerde Evangelieverhalen, maar ook andere geschriften, de overige boeken van het Nieuwe Testament. Daarom werden ook deze naast die Evangelieverhalen als heilige, canonieke, met Goddelijk gezag bekleede geschriften door de kerk aanvaard en erkend.

3. Niet slechts één Evangelieverhaal werd aldus door

Gods Geest geïnspireerd en door God aan de kerk gegeven, maar alle vier. Daarom werden ook alle vier, en niet slechts één, door de kerk als zoodanige Goddelijke, gezaghebbende, Evangelieverhalen geaccepteerd.

4. De Openbaring aan Johannes werd door God aan Johannes, en door dezen aan de kerk, gegeven. En slechts deze Apocalypse werd inderdaad door God op die bizondere wijze aan Zijne kerk geschonken, in onderscheiding van andere z.g.n. Apocalypsen destijds. Daarom werd zij, en zij alleen, en geene andere, door de kerk als eene Goddelijke Openbaring aangenomen.

5. Bij de vorming en afsluiting van den Canon van het Nieuwe Testament is het deels spontaan, deels met bewuste opzettelijkheid toegegaan. Het verweer tegen Marcion, Gnostieken, Montanisten, heeft het zijne er toe bijgedragen. Men heeft daardoor zich genoodzaakt gezien te handhaven wat men reeds bezat, en af te weren, wat anderen ten onrechte zochten op te dringen. De kerk heeft dus deze ketters in dezen niet nagevolgd, om ook eenen Canon van het Nieuwe Testament te vormen, zij het ten deele eenen anderen, maar heeft, door hunne bestrijding als tot helderder bewustheid geprikkeld, met klaarder uitspraak gehandhaafd wat zij reeds bezat, en scherper dat afgebakend tegenover anderer bepalingen".

Uit een en ander kan, wanneer daarbij ook nog mijn Schriftgeloof en Canoniek vergeleken wordt, de principieele overeenstemming in dezen tusschen Prof. Grosheide en mij gezien worden. In kleinigheden is er wel eens verschil tusschen ons.

Prof. Grosheide schrijft : „Van een keuze der kerk blijkt niets de kerk is langzamerhand, middellijkerwijs door den arbeid der patres, tot haar belijdenis gebracht", blz. 121. Ik heb tegen het woord keuze geen bezwaar. Want de kerk en hare leiders hebben positie moeten kiezen eenerzijds tegen hen, die niet alle de 27 boeken van het Nieuwe Testament als canoniek wilden aanvaarden, andererzijds tegen hen, die

er andere als ook Gods Woord wilden bijvoegen. Sommige ketters namen alleen maar het Evangelie naar Mattheus aan, andere alleen maar dat naar Marcus, andere kwamen met hun Veritatis Evangelium. Dan moest de kerk daartusschen eene beslissing nemen, en deed zij eene keus. Evenwel, en dat zal Prof. Grosheide bedoelen, en daarin ben ik het dan met hem eens, niet als eene willekeurige keus tusschen gelijkwaardige geschriften.

Prof. Grosheide voelt blijkbaar voor Th. Zahns meening, dat II Petr. gericht zou zijn „aan geloovigen in het achterland van Antiochië", blz. 91 ; m.i. gaat dat niet.

Ook wil Prof. Grosheide *γραφῆς* in II Petr. 1 : 20 : *πᾶσα προφητεία γραφῆς*, verstaan als : „alle opgeschreven profetie", blz. 92. Doch daartegen geldt, dat alle profetie, die geen ware profetie is, wel *ἰδίας ἐπιλύσεως* is, ook al is zij geschreven, en dat daarentegen alle ware profetie niet *ἰδίας ἐπιλύσεως* is, ook al is zij niet opgeschreven. Het gaat in II Petr. 1 : 20 niet over al óf niet opgeschreven profetie, maar over ware profetie, en dan wel uit den vroegeren tijd. En daarom is *πᾶσα προφητεία γραφῆς* hier : alle profetie der Schrift, d.i. alle wezenlijke Goddelijke profetie uit den voortijd, die we alleen maar in de Heilige Schrift hebben.

Bij II Petr. 3 : 16 : *τὰς λοιπὰς γραφάς*, houdt hij bij zijne omschrijving : „de andere rondgaande boeken", blz. 92, niet genoeg rekening met het lidwoord, dat op eene bepaalde groep van geschriften wijst.

Dit zijn echter punten, die hier weinig ter zake doen.

Van eenige meerdere beteekenis is, dat Prof. Grosheide niet alleen de Canongeschiedenis niet in dit zijn werk geeft ; hij is toch vrij om in eenig boek te behandelen of niet te behandelen, wat hij wenscht ; maar dat hij meent, dat de geschiedenis van den Canon niet thuis hoort in de Algemeene Canoniek, blz. 38 v., vgl. ook blz. 37. Evenwel kan hij zich toch niet vrij houden van deze geschiedenis, maar behandelt daarvan telkens belangrijke deelen.

Maar schrijft hij : „De geschiedenis van den canon vraagt :

wat gold op een bepaald tijdstip als canon (afgedacht van de vraag, of dit terecht of ten onrechte geschiedde) en wanneer zijn de boeken, die thans in het Nieuwe Testament bijeengebracht zijn, wanneer is ons geheele Nieuwe Testament als canon erkend? De Algemeene Canoniek onderzoekt, waarom en hoe zijn die beide als canon aanvaard geworden?" blz. 39, dan moet dat eene vrij willekeurige onderscheiding en scheiding genoemd worden, die moeilijk als nauwkeurig en juist aangenomen kan worden. Bij de geschiedenis van den Canon moet het werk Gods nagegaan worden, waardoor Hij Zijne geloovigen en kerk er toe bracht om de door Hem gegeven canonieke boeken of den Canon als zoodanig te zien en te erkennen of te belijden. Daarin kan dan geen verdeeling of scheiding gemaakt worden. Om het licht te meer te doen uitkomen, dient dan tevens het duister aangewezen te worden.

Prof. Grosheide verwerpt de notae canonicitatis, blz. 17 v.v., en dat terecht, wanneer daarmede maatstaven bedoeld worden, waarnaar men de boeken des Nieuwen Testaments zou willen beoordeelen. Maar men kan dit woord ook verstaan in den zin van kenmerken of blijken van canoniciteit, om daarmede vermeende of gepretendeerde geïnspireerde boeken als niet tot den Canon behoorende af te weren.

Het is Prof. Grosheide niet steeds gelukt zich met de noodige scherpte en duidelijkheid uit te drukken. Op blz. 34 geeft hij deze definitie: „De Algemeene Canoniek van het Nieuwe Testament is de wetenschap, die onderzoekt, of de zeven en twintig boeken, die zich als canon aandienen en die doorgaans in het Nieuwe Testament worden opgenomen, metterdaad canoniek zijn, alleen canoniek zijn, samen den bundel, den canon der nieuwe bedeeling vormen". Wat wordt daarmede bedoeld? Een boek en bundel kan alleen dan maar canoniek zijn, wanneer een boek of boekenverzameling door Gods Geest geïnspireerd is; vgl. ook blz. 121. Moet dan de Algemeene Canoniek onderzoeken, of het Nieuwe Testament en zijn boeken werkelijk geïnspireerd zijn? Natuurlijk is dat de bedoeling van Prof. Grosheide niet. Maar wil hij dan

zeggen, dat nagegaan moet worden, hoe het Nieuwe Testament en zijn boeken als canoniek, en dat terecht, kwamen te gelden en erkend werden? Feitelijk wordt het woord canoniek dan in tweeërlei zin gebruikt: als innerlijk canon zijnde door Gods inspiratie en beschikking, èn als door de geloovigen en kerk erkend of beleden als canon.

Ook wordt zijne gedachte niet duidelijk, wanneer hij spreekt van motiva credibilitatis, blz. 35. Het zou veeleer motiva credendi moeten wezen. Want credibilitas spreekt van eene eigenschap van den Canon. Maar Prof. Grosheide bedoelt niet motieven aan te voeren, waardoor de Canon geloofwaardig zou worden, of eenige bewerking zou ondergaan, maar motieven bij te brengen, die den mensch of geloovige tot steun kunnen zijn en hem helpen bij het geloof aan de credibilitas of geloofwaardigheid van den Canon.

Deze opmerkingen gelden echter slechts het formeele.

Zakelijk zijn Prof. Grosheide en ik het over de Canoniek eens, zooals aangewezen werd. We mogen ons verheugen over eene zoo principieele en systematische uiteenzetting van de algemeene Canoniek van het Nieuwe Testament. Met eenen schat van aanteekeningen adstrueert de Schrijver bij elke paragraaf wat hij daarin gezegd heeft, of licht hij dat nader toe. Vele zijn in den tekst en in deze aanteekeningen de aanhalingen en bewijzen uit de kerkelijke schrijvers vooral der eerste eeuwen.

Laat mij ten besluite nog deze aanhaling doen van bijna de laatste bladzijden van dit werk: ,,*Canoniek* is een begrip van eigen karakter, dat noch met apostolisch, noch zelfs met geïnspireerd samenvalt. Canoniek is, wat tot het Nieuwe Testament behoort en wat tot het Nieuwe Testament behoort, is canoniek. Dat we tot een dergelijk resultaat komen, is niet te verwonderen. Het principium van alle theologie is de Heilige Schrift en we kunnen ook in de algemeene canoniek niet achter de Schrift teruggaan", blz. 205/206.

KRONIEK.

Candidaten vroeger. — Polemiek en tolerantie. — Een woord van afscheid.

Dr. August Tholuck, van wien de merkwaardige bijzonderheid bekend is, dat hij zich reeds op zijn zeventiende jaar van niet minder dan negentien vreemde talen bedienen kon, heeft o.a. een boek geschreven, dat ik mijn ambtgenooten, die het niet mochten kennen, zeer ter lezing kan aanbevelen.

Het handelt over *Das Kirchliche Leben des 17. Jahrhunderts.*

Buurmans leed verzacht, en zoo kan het geen kwaad, om als men wat moe dreigt te worden van zijn eigen zorgenrijken tijd, naar de zorgen te vragen die vroeger drukten. De sporen te volgen die een verdwenen geslacht heeft nagelaten, kan een mensch van later soms weer moed doen vatten.

We kunnen er trouwens ook wat van leeren.

Onze candidaten kunnen zich troosten, dat over het begin der 17e eeuw *Schuppe* schrijft: „Es wirmmelt allenthalben von *magistris* und *candidatis,* dasz man schier nicht ausspucken darf, aus Furcht einem in 's Gesicht zu speien".

Dank zij het patronaatsrecht ging in Duitschland de promotie tot het ambt bovendien niet zelden in den weg van den *Dativus,* zooals Schuppe het aardig zegt. Zelfs de *Genitivus* n.l. dat men de dochter of zelfs het kamermeisje van den Antecessor beloofde te trouwen, was een niet versmade manier om tot een „beroep" te geraken.

Zoover is het gelukkig bij ons niet. Het moet tot eere van onze wachtende candidaten gezegd worden, dat zelfs de schijn om door middel van den *Dativus* aan een beroep te komen, door hen angstvallig wordt vermeden.

En wat den *Genitivus* betreft is het bekend dat een beroep

soms zelfs afstuit op het feit, dat de candidaat, die zeer goed bevalt, slechts met moeder of zuster in de pastorie zal komen wonen.

De bekende vicieuse cirkel. Verlooft hij zich wel, dan vraagt men : Hoe durft ge ? Verlooft hij zich niet, dan hoort hij straks : We beroepen geen ongetrouwden dominee in onze gemeente.

Maar dit over de candidaten verder terzijde gelaten.

Merkwaardig is wat *Tholuck* over die Intoleranz vom Leben der Kirche vertelt.

Daar heeft de polemiek waarvan wij getuigen zijn geen hand water bij, evenmin als de manier waaròp ze gevoerd wordt in vergelijking met de scherpte van de zeventiende eeuw.

Natuurlijk was er ook toen verschil.

Alle Lutherschen waren niet even intolerant als *Krakewitz,* de superintendent van Pommeren, die bij de begrafenis van zijn vorst in de optocht niet naast een Calvinist wou loopen, hem niet groette, doch de wellevendheid had hem toe te voegen : „Non dico tibi ave".

Keurvorst August was in 1566 vriendelijker toen hij op den Rijksdag te Regensburg op Frederik III van de Palz toeliep, hem op den schouder klopte en zeide : „Frits, jij bent vromer dan wij allen !"

Maar men hield er van de dingen uit te pluizen tot op den laatsten draad. „Allerdings — zegt *Tholuck* — kann in keinem Winkel Deutschlands auch nur ein heterodoxer Winkelzug sich ans Licht wagen, gegen den die theologischen Federn sich nicht rühren, und wo einmal eine Controverse entbrannt, ist es mit Dupliken nicht genug, auch Tripliken und Quadrupliken müszen die Ehre wahren das letzte Wort zu behalten".

Lütkemann in Rostock wordt zonder veilig geleide uit het land gebannen, omdat hij geleerd had, dat Christus tijdens zijn driedaagsche rust in het graf niet voor een volkomen mensch kon geacht worden.

In denzelfden tijd schrijft *Raselius* over toestanden in Hamburg: Ik vond op reis zoo'n liederlijk Christendom zoowel in de steden als op het platteland...... dat mij bijna oogen en ooren er van pijn deden".

Den dood van duizenden Hugenoten, die met de ontroerendste belijdenis hun geloof op het schavot bezegelden, vindt de ijverige Lutheraan Hutter slechts een rechtvaardig gericht der Overheid over een van den religie-vrede uitgesloten sekte!

Gelukkig werd over het algemeen ook toen de soep door den leek niet zoo heet gegeten als de theologische kok het hem opschepte.

„Wo Lutheraner und Calvinisten zusammen leben...... erlaubt man sich wohl auch eine andere Taxation der confessionellen Differenzen als die von den Theologen vorgeschriebene".

En zoo heel goed is het te verstaan dat bij de confessioneele verscheurdheid, waarvan die eeuw getuige was, een meelevende vrouw als hertogin Christina von Eisenach den wensch uitspreekt, een kort begrip *der voor de zaligheid onontbeerlijke waarheden* opgesteld te zien, om bij de twisten der Theologen niet in een bestendige zieleangst voor eigen zaligheid te moeten zweven.

„Gelukkig, dat voor ons het lot op een andere eeuw is gevallen", roept *Tholuck* als hij zich die tijden herinnert; hoewel zich ook toen van niet minder principieele menschen als waarvoor de theologische kamp- en voorvechters doorgingen, een zedelijke verontwaardiging kon meester maken, wanneer de polemiek ontaardde „in eigensinniger Rechthaberei und in collegialicher Verfeindung".

Gelukkig, ik zeg het gaarne *Tholuck* na. Men hoeft nog geen vriend van het syncretisme te wezen om het prettig te vinden, wanneer in een tijd, waarin velen zich weer keeren naar de vroeger zoo verachte religie en kerk, de theologen elkaar niet al te zeer dwars zitten.

Men kan wel zeggen de dronkenschap te haten, zonder

daarmee uit te spreken, dat men gelijk Lycurgus alle wijnstokken omver wil hakken.

Met den wensch, dat we elkaar althans binnen onze Gereformeerde kerken zooveel mogelijk tolereeren, wat onder broeders — vooral als we elkaar op fouten *moeten* wijzen — evenmin gemakkelijk is in de 20e als in de 17e eeuw, wil ik deze Kroniek besluiten.

Deze en alle die ik een reeks van jaren heb mogen schrijven.

Toen ik kortgeleden een collega meedeelde, dat ik eind December mijn pen als Kroniekschrijver in het Gereformeerd Theologisch Tijdschrift hoopte neer te leggen, en hij mij naar de reden daarvan vroeg, herinnerde ik hem er aan, dat het voor een goede gezondheid een eerste eisch is, op te houden met dineeren, als je nog wel wat lusten zou.

„Hij geloofde toch ook wel, dat het beter was wanneer een dominee wegging, als een deel zijner gemeente er nog spijt van had, dan wanneer men bij 't afscheid zelfs uit de kerkeraadsbanken een zucht van verlichting hoorde ?"

Ik moge met een woord van persoonlijken dank eindigen. Toen, ruim negen jaren geleden mij de vereerende opdracht te beurt viel als Kroniekschrijver de opvolger te worden van Dr. Waterink, die professor geworden was, heb ik daaraan niet dan met de grootste schuchterheid gevolg gegeven.

„It will never go", dacht ik met Stephensons moeder, die in 't eerste spoorrijtuig van haar geleerden zoon stapte.

Intusschen zijn er sedert dat begin bijna tien jaar verloopen. Ik meen nu de tijd gekomen om aan bevoegder kracht deze rubriek over te geven.

Laat ik bij den dank dat men mij zoo lankmoedig aangehoord heeft, den wensch mogen voegen, dat het ons Geref. Theol. Tijdschrift onder zijn bekwame leiding ook in de toekomst wel mag gaan ; en dat ook de arbeid dien ik er voor een gering deel aan verrichten mocht, onder 's Heeren zegen tot opbouw van Zijn Kerk zal hebben mogen dienen.

Zaandam. P. v. DIJK.

NASCHRIFT DER REDACTIE.

Onze hooggeachte medewerker Ds. P. v. Dijk heeft gemeend, met bovenstaande kroniek zijn arbeid als kroniekschrijver van ons Tijdschrift te moeten beëindigen. Zijne beslissing doet ons leed, maar we moeten die eerbiedigen. Ons past geen klacht ; wel een woord van groote en warme erkentelijkheid voor het feit, dat hij, naast zijn ambtelijken arbeid als predikant, eerst van Serooskerke en later van Zaandam, dezen arbeid voor ons Tijdschrift van September 1926 af geregeld heeft willen en kunnen verrichten.

Te meer omdat hij dezen post allerminst als eene sinecure heeft opgevat. Veeleer maakten de kronieken steeds den indruk, vrucht te zijn van ernstigen arbeid. Daarbij bleek telkens weer, dat Ds. van Dijk beschikt over de gaven, die voor dit werk vereischt zijn. Zijn kronieken waren altijd frisch en tintelden van leven ; hij wist doorgaans op belangrijke feiten en verschijnselen de aandacht te vestigen en deze te commentarieeren op eene wijze, die tot lezen en nadenken dwong.

Ds. van Dijk ! wij zullen uw kronieken noode missen ! Houd u verzekerd van onze dankbaarheid voor wat gij in dezen hebt verricht !

Natuurlijk hebben we naar een opvolger uitgezien ; en we waren zoo gelukkig, Dr. K. Sietsma van Amsterdam-Zuid bereid te vinden, de door Ds. van Dijk totdusver bezette plaats in te nemen. Hij hoopt dus met het begin van het nieuwe kalenderjaar zijn arbeid aan te vangen. Wij roepen hem een hartelijk welkom toe, en we doen dit met het vertrouwen, dat hij van den heengeganen chroniqueur een waardig opvolger zal blijken.

Vinde ook hij bij de lezers waardeering en welwillende beoordeeling. En bovenal : ruste op al dezen arbeid de zegen Gods, opdat hij waarlijk moge zijn naar Zijn wil, en moge strekken tot verheerlijking van Zijn Naam !

DE REDACTIE.

RECENSIEN.

G. A. Gedat: **Wereldproblemen van nu.** Proeve eener populaire uiteenzetting van het wereldgebeuren onzer dagen. Met voorwoord van Prof. Mr. P. A. Diepenhorst. (Kampen 1935, 127 blz.).

Wie geregeld zijn dagbladen en een enkele zendingsperiodiek leest, zal in de hoofdbeschouwingen van dit werk weinig nieuws vinden. Wel zal hem verbazen de stelligheid, waarmede nu eens een wereldmacht van het gele ras met Japan als centrum, dan weer een wereldrijk van den Islam vanuit Voor-Indië wordt aangekondigd, terwijl de wereldrevolutie van het communisme minder wordt geducht. Gelukkig erkent de schrijver zelf, dat dikwijls aan menschen en dingen en wat in de wereld gebeurt een totaal verkeerde maatstaf wordt aangelegd en in het aangrijpend slot van het boek wordt met treffende woorden tegenover de kleinheid en vergankelijkheid van het schepsel de grootheid en de onveranderlijkheid gesteld van den Schepper, den Heer der wereld, den Heer ook der geschiedenis.

Aan de beoordeeling van zijn boek heeft de auteur grenzen gesteld in het inleidend hoofdstuk: „Men kome niet aan met de critische opmerking, dat ik het bewijs van wat ik beweer niet steeds, zonder dat tegenspraak mogelijk zou zijn, aangeef. Ik wil niets bewijzen; ik wil er toe opwekken dat men de dingen zich indenkt. Ik wil ook niet een wetenschappelijken arbeid leveren. Ik wil, dat breede volkslagen, en vooral de christenen, boven de beperktheid van hun leven-van-iederen-dag zich verheffen en de wereld zien, gelijk zij zich bezig is te vormen en gelijk nu geschiedenis wordt „gemaakt".

Ik wil, dat we mede-arbeiders zijn aan deze wereldvorming en met vreugde aandeel hebben aan de wording van het nieuwe en dat we daarbij onzen plicht doen en onze roeping, die God ons geeft, vervullen. Maar ik wil ook, dat we wakker worden en zien heel den ernst van het feit dat de menschheid, met name die van het Westen, nieuwe catastrofen tegemoet gaat.

Wie het niet aangenaam is dat iemand hem in zijn rust stoort, die make mij voor een dwaas uit en...... slape rustig door !"

Dit geschrift kan inderdaad wie door gebrek aan kennis „slaapt" door een heilzamen schrik de oogen openen. En wie door verkregen inzicht tot eenige waakzaamheid is gekomen, kan door deze frissche samenvatting van verschillende belangrijke stroomingen in het wereldgebeuren tot nog meerdere wakkerheid worden aangespoord.

In vlotten, duidelijken stijl (de vertaling is op een enkel vlekje na uitnemend, terwijl het getal drukfouten gering is), laat de schrijver met bijzonder sprekende voorbeelden ter illustratie, de wereldproblemen zien, zooals zij zich op zijn vele reizen aan hem voordeden en door hem werden verwerkt. En wanneer hij dan den eisch van nadenken, van boete en van de daad stelt, zal niemand, die daaraan voldoet, zonder vrucht van zijn beschouwingen kennis hebben genomen.

Een bezwaar achten wij het, dat de inhoud, ook binnen de gestelde grenzen, hier en daar te oppervlakkig of wel te generaliseerend is. Zoo b.v. als het gaat over den aard van het zendingswerk in het algemeen ; over de „volksverbonden" religies (van het semen religionis wordt geen gewag gemaakt) ; over het religieuze fundament van het wordende Islamietische rijk, waarin Turkije een belangrijke rol zou spelen ; over de zending vanuit Amerika ; over de slechtheid van het „christelijk Westen" en zijn verderfelijken invloed op het Oosten (waarbij men den indruk zou krijgen dat de inlanders in de „koloniën" vroeger in vrijheid en blijheid hun dagen doorbrachten en de komst van de blanken, afgedacht

van de prediking hier en daar van het Evangelie, hun niets dan kwaads heeft gebracht) ; over de voedselvoorziening in Amerika ; over het stelen van het kind van Lindbergh als afleiding van een wereldoorlog ; over de economische en politieke superioriteit van Japan en de wijze van optreden van Europa en Amerika daartegen ; over de ,,volstrekte" tegenstelling tusschen China en Japan, waarbij Japan aan de goede zijde staat ! De te ver gaande algemeenheid en stoutheid van beweren wordt wel een enkele maal eenigermate geneutraliseerd door een vroegere of latere uitdrukking of mededeeling, maar niet ieder merkt dit op en trouwens ook zóó wordt de kracht van het betoog eer verzwakt dan versterkt.

Een enkele herhaling en minder juiste woordkeus werken niet storend.

Een vraagteeken hebben we gezet, toen we in de beschrijving van hetgeen de auteur bij zijn bezoek aan de ruïnes van Babylon zag, lazen : ,,Daarbeneden is de leeuwenkuil, waarin Daniël door een wonder Gods behouden bleef. Op een steenworp afstands van ons ligt een groote hoop gehouwen steenen. Het zijn de resten van den torenbouw van Babel, door welken de menschen aan een oerouden drang voldoening wilden verschaffen en wilden beproeven den hemel te bestormen".

De schrijver deelt mee, dat hij eenige jaren op reis is geweest ,,in dienst van Christus en in dienst van Duitschland".

De dienaar van Duitschland is aan het woord, wanneer er sprake is van het ingrijpen van de Vereenigde Staten in den wereldoorlog, van het schenden van verdragen door Amerika en Engeland, van de onrechtmatige veroveringen van Spanjaarden en Engelschen en Franschen, van de bedriegelijke Engelsche koloniale politiek der laatste jaren.

Als van den invloed der ,,radio" tot in het kleinste dorp van het Oosten wordt verhaald, lezen we op een en dezelfde bladzijde :

,,Hitler spreekt. Een tolk vertaalt de rede in de taal van

het land. En het volk hoopt er zich voor op of staat in 'n wijden kring en luistert naar zijn eischen en zijn doelstelling. Duitschland staat voor de oogen van de eenvoudige menschen dier volken en Duitschland geeft voedsel aan de denkende hersens van de diplomatieke vertegenwoordigers of militaire leidslieden", en: „Gij schakelt over...... men hoort in een dorp in Afrika de nieuwste politieberichten en misdaad-statistieken uit Londen, de laatste beursberichten uit New-York en weet dat de dollar steeds nog valt. En welke uitwerking heeft op Japanneezen en Chineezen, Maleiërs of Afrikaners het nieuwste finantiëel schandaal uit Parijs of het bankroet van Genève, dat den heeren weer eens de harten koel en de hoofden heet maakt?"

Japan, dat in zijn houding tegenover de andere mogendheden op meer dan één punt overeenkomst met Duitschland heeft, wordt ten aanzien van zijn expansie-politiek zóózeer in bescherming genomen, dat, terwijl de mededeeling: „ik ben in het geheel niet pro-Engelsch" absoluut overbodig aandoet, de verklaring: „ik weet, dat Japan ook onze vijand is. Ik weet dat wij aan dezelfde zijde staan als de andere volken van Europa en Amerika" niet kan worden gemist.

De dienaar van *Christus* treedt naar voren, wanneer de gemeenschappelijke zonden van hoogmoed en zelfzucht en praktisch materialisme van het „christelijk Westen", waartoe ook Duitschland behoort, wordt beleden.

En zou niet mede aan Duitschland gedacht zijn, wanneer het heet: „Steeds zoekt men een zondebok en men is er blij mee, wanneer men iemand heeft gevonden, wien men de geheele schuld in de schoenen kan schuiven. Of hem de verwijten, hem gedaan, naar billijkheid worden gedaan, dan wel of hij zoo onschuldig is als een pasgeboren lam, blijft hetzelfde. Als men maar iemand heeft, wien men de schuld en de verantwoordelijkheid voor den chaos als een last kan opladen; de chaos, uit welken niemand meer den uitweg vindt"?

Den dienaar van Christus hooren wij bijzonder duidelijk,

wanneer het in het hoofdstuk over de zending luidt :

„Christus is ook noch een verlengstuk der religies noch kronend dak noch van God gewild sieraad — geen verdieping op het gebouw — maar het door Christus geëischt geloof is beslissend voor het totaal — andere — voor de rechtvaardigmaking des zondaars door het geloof in den gekruisigden en opgestanen Heer, door de genade Gods die ons in Christus wordt geopenbaard".

„In alle geschillen van dezen tijd en in al het worstelen met de wereldproblemen zal slechts hij zijn plaats kunnen handhaven en verdedigen en drager zijn van de boodschap van Christus — slechts hij, die weet : ik heb mijn hand geloovig in Gods hand gelegd ; ik ben door Christus van de zonde bevrijd en ingezet in de gemeenschap van hen, die zich in God geborgen weten, die begenadigden zijn en vrij werden gemaakt en die geroepen werden dragers te zijn van de boodschap van Gods genade, die Hij der wereld in Christus aanbiedt.

Dat is een heerlijke dienst, dit is een roeping, die steeds met haar eischen met ons gaat, in de school, in de werkplaats, op het kantoor en temidden van het rumoer der straat. Dit is de roeping tot zending drijven, zending in Afrika zending in Azië, zending ook...... in de westersche landen".

Met de aanbeveling van het werk, die Prof. Diepenhorst in het Woord Vooraf geeft, gaan we voor een groot deel accoord.

G. M. d. H.

Maranatha-kalender 1936.
J. Knap. De bekeering.
Kampen, J. H. Kok. 1935.

Dit is een scheurkalender met een prachtig schild, waarvan de firma Kok alleen het geheim schijnt te bezitten.

Dit is een kalender met voorzijdjes en premieboek van Ds. Knap, die op zulk een voortreffelijke wijze schrijft, dat

haast niemand hem in deze „practische" theologie kan overtreffen.

T. HOEKSTRA.

A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung, Leipzig.
Luthertum. *Heft* 7. Juli 1935.

Dit nummer bevat een artikel *Der Theokrat* van W. Caspari, dat een werk van M. Buber „Das Kommende" bespreekt ; en een ander artikel van H. Goebel over „Nietzsche und das Dritte Reich", waarin hij terecht de ideeën van Nietzsche verwerpt, maar het Duitsch Nationaal Socialisme als iets uitnemends er tegenover stelt. S. 211 lezen we : „Der National-sozialismus hat in seinem Parteiprogramm erklärt, dass er selbst auf dem Bodem des *positiven Christentums* steht. Seitdem hat der Führer diesen entscheidenden Grundgedanken noch oft ausgesprochen, dass der Bau unseres ganzen Volkes auf einem Fundament ruhen muss, das in die Ewigheit hinabreicht". Men mag vragen, wat dat positieve Christendom is. Verder komen nog „Randbemerkungen" en „Zeitschriften- u. Bücherbericht".

S. GREIJDANUS.

Theologische Existenz Heute, 28, 29, 30.
Chr. Kaiser Verlag, München.

28. K. Barth, *Die theologische Voraussetzung kirchlicher Gestaltung.*

Hierbij gaat het om het zoeken naar „neuen...... besseren, angemesseneren, sinnvolleren und zweckmässigeren Formen kirchlicher Haltung und kirchlichen Handelns". S. 5. Daarbij moet gehandeld worden „entsprechend dem Willen Gottes und also im Gehorsam", S. 5f. Zulk handelen is het werk van Gods genade, S 7. Er moge bij gerekend moeten worden met historische omstandigheden, S. 9 ff., en met psychologisch-moreele veronderstellingen, S. 15 ff., de „theologischen

Voraussetzungen kirchlicher Gestaltung müssen gegenüber den geschichtlichen und psychologischen den *Primat* — keinen absoluten, aber einen relativen Primat haben", S. 27. De Theologie moet er op wijzen, dat het „Gottes freie Gnade ist, die in Sachen der kirchlichen Gestaltung nun wirklich zu entscheiden hat", S. 22. Zij herinnert de Kerk aan zichzelve, S. 23, aan de Heilige Schrift, daar haar taak is Schriftuitlegging, S. 24, en zij herinnert de Kerk „an *Jesus Christus,* also an ihren Herrn, der letztlich und eigentlich auch allein ihr Gestalter sein kann", S. 25. Deze „theologische Voraussetzungen" moeten „gepflegt" worden, en tot „Geltung" komen, en een relatief primaat bekomen, S. 26 f.

De vraag blijft : Hebben nu de ambtsdragers en geloovigen in dezen iets te doen, òf niet ? En zoo ja, wat ? Wat is hier nu eigenlijk „der Gehorsam" ?

29. K. Barth, *Das Bekenntnis der Reformation und unser Bekennen.*

„Bekenntnis in dem uns hier beschäftigenden Sinn des Begriffs ist das Handeln einer *Kirche",* S. 5. Het is „ein *Handeln",* S. 6, „nur ein *gebotenes,* nur ein *gehorsames* Handeln...... wobei der Herr, der das Bekenntnis befiehlt, nur der Herr der Kirche, nur Jesus Christus selber sein kann", S. 7. Daarop wordt verder over dit belijden gehandeld, en daarna over de vraag naar overeenstemming inzake het belijden bij de Zwitsersche kerken van nu en van den Reformatietijd, S. 18 ff. Deze kerken hebben in het midden der vorige eeuw de vroegere binding aan eenig bepaald belijdenisgeschrift geheel losgelaten, S. 20, maar mogen toch, meent K. Barth, niet „bekenntnislose Kirchen" genaamd worden, want daar is „die...... entscheidende Tatsache, dass...... die Texte der *Heiligen Schrift* nach wie vor...... faktisch wenigstens den Anknüpfungs- und Ausgangspunkt der Verkündigung, den organisierenden Mittelpunkt des Gottesdienstes und mindestens das Hauptproblem der Theologie in unsern Kirchen bilden", S. 23. Evenwel is de toestand niet zooals die wezen moest, S. 25. Van de „Bekenntnisschwäche"

moet als „von einer *Not* unserer Kirchen" gesproken worden, S. 28. „Aber eben weil ich in Deutschland aus nächster Nähe gesehen habe, wie es zugeht, wenn die Bekenntnisfrage brennend *wird*, möchte ich alle, die mit mir dieser Überzeugung sind, bitten und mahnen sie in der Schweiz nun nicht etwa brennend *machen* zu wollen", S. 29. Daar zijn wel in die kerken, welke K. Barth wel vrienden noemen wil, „Brüder in Christus — nein, das sind wir nun einmal nicht, wenn und solange wir uns gerade *in Christus* so gar nicht verstehen", S. 36. Doch tot dezen zegt K. Barth : „Da wir denn einmal nach Gottes Vorsehung mit euch unter dem Dache einer Kirche sind, und solange wir das sind, denken wir gar nicht daran, euch loszulassen, sondern mit unserem Ja und mit unserem Nein wollen wir euch sagen, dass wir uns in aller Aufrichtigkeit danach sehnen, mit euch in der Gemeinschaft des Geistes — aber, ihr Lieben, des *Heiligen* Geistes beisammen sein", S. 38.

De kerk, en dat wil toch ook zeggen, hare ambtsdragers en leden, staat voor het gebod des Heeren, Hem te belijden, en moet daarin gehoorzaam zijn. En dan toch maar stil afwachten, tot de Heere andere toestanden werkt ? Wat is dat dan voor een gebod, en wat is dat voor een gehoorzamen ?

Overigens heeft K. Barth, blijkens een *Schlusswort* in de discussie duidelijk en scherp positie gekozen tegen de „Neuprotestanten", S. 33 ff.

30. H. Kutter, *Die Stellung der Kirche in der Volksgemeinschaft.*

De eerste dienst der kerk bestaat daarin, „dass die Kirche die Gnade Gottes *recht* verkünden und ihres Glaubens *froh* werden darf", S. 7 f. En ten aanzien van het „Rufen und Drängen nach Volksgemeinschaft" moet gezegd worden, dat „die Gemeinschaft Gottes in Jesus Christus" de veronderstelling van alle gemeenschap onder menschen is, S. 15. „Volksgesetz" is niet „Gottesgesetz". „Gottes Gesetz aber hört die Kirche in seinem Wort und nicht auch noch in der *Geschichte* und ihren Gebilden", S. 16. *„Eifert die Kirche aber nicht*

ausschliesslich für ihren erhöhten Herrn, eifert sie eben so sehr für eine religiös-politische, freisinnige, konservative oder sozialistische *Weltanschauung* und stellt sich damit in den Dienst des gegenwärtigen oder zukünftigen Staates oder auch nur einer Partei, so wird ihr Salz allsogleich dumm und ihr Licht erlischt", S. 20. „Je mehr aber die Kirche sich um ihre Sache und nicht mehr um allerlei daneben kümmert, je weniger sie erziehen und sich behaupten, sondern für ihren Herrn hinstehen will, je williger sie ihre Busse trägt, umso mehr erweist sie dem Staat den Dienst der Klärung und Ermutigung zu seinem Amt", S. 31. Dit menge ter aanduiding van aard en strekking volstaan.

S. GREIJDANUS.

Bekenntnis-Predigten. Hefte 4 u. 6.
Chr. Kaiser Verlag. München.

De droeve strijd in Duitschland tegen de Kerk verwakkert het geloof en leidt tot kloek belijden. Dat komt duidelijk uit in deze predicaties, een 7-tal, door onderscheiden Kerkdienaren (Pfarrer, Superintendent, Landesbisschof, Dozent) gehouden. Zij handelen over Luc. 8 : 4—15 ; Matth. 10 : 32 ; Joh. 16 : 5—15 ; Ps. 56 : 12 ; Matth. 4 : 1—11 ; I Petr. 3 : 15b—17 ; Joh. 4 : 5—14. De eene bevredigt exegetisch beter dan de andere. Maar alle zijn warm en kloek van toon betreffende het geloof in den Heere Jezus en de trouw aan Hem. Het doet goed ze te lezen.

S. GREIJDANUS.

Dr. B. Wielenga: **Pericopen uit de Heilige Schrift** *in nieuwe vertaling.*
Met inleiding van Dr. F. W. Grosheide.
Uitgave van J. H. Kok. N.V. Kampen. 1935.

Dr. B. Wielenga wenscht door deze Schriftgedeelten in nieuwe vertaling, voornamelijk gekozen uit „Korte Verkla-

ring" de kennis en waardeering dezer nieuwe vertaling te bevorderen. Daarvoor is dit zijn werk ook zeer geschikt. Het leent zich uitnemend tot het achtereenvolgens doorlezen bij de maaltijden, en lokt daartoe als vanzelf uit. Maar werd dit gedaan, dan zou het het gebruik van den geheelen Bijbel in den huiselijken kring of bij die maaltijden kunnen terzij doen stellen. Dat zou jammer en verkeerd en een ongewenscht gevolg zijn van dit werk, dat „speciaal ten doel heeft ons Gereformeerde volk den weg tot het gebruik van eene nieuwe vertaling te bereiden", *Ter Inleiding,* blz. VII.

S. GREIJDANUS.

„Kerkopbouw". Rapport A 2.
Openbaring.
Bosch en Keuning, Baarn.

Dit is eene uitgave van de Commissie voor „Kerk en Theologie", namens de Vereeniging „Kerkopbouw". Eene Sub-Commissie dezer Commissie schrijft ter inleiding : „Het rapport is in een vergadering van het moderamen van Kerkopbouw uitgebreid met een aantal theologen van verschillend inzicht, het onderwerp geweest van grondige en levendige bespreking. Daarbij bleek natuurlijk van verschil van inzicht, vooral op het stuk van Heilige Schrift en Canon en Sacramenten", blz. 3.

Nu, een Gereformeerde zal zich wel moeilijk kunnen vinden in allerlei dat in dit Rapport over de Heilige Schrift en den Canon gezegd wordt, als b.v. : „De inhoud der Openbaring, zooals die door de Kerk wordt verkondigd, is niet eenvoudig de inhoud der Heilige Schrift. Immers deze is buiten de in het geloof gehoorde Verkondiging door den Heiligen Geest, niets dan een bundel literatuur, een belangrijk cultuurverschijnsel...... Immers boven de autoriteit der Schrift staat de levende autoriteit van Christus, die spreekt in zijn Kerk. De canoniseering kan nimmer een afgesloten taak zijn, doch gaat voort, zoolang er levend geloof in den levenden God is",

blz. 12. Of op blz. 16 : „In dien zin kunnen ook wij nog spreken van „apocryphe boeken", al zullen wij daartoe ook soms gedeelten van canonieke boeken en misschien een enkel boek in zijn geheel rekenen". Op blz. 15 heet het : „Over het huwelijk denkt Luther christelijker dan Paulus, maar ook het O. T. doet dit".

Dit Rapport over Openbaring is eene openbaring der in dezen samenwerkende geesten en als zoodanig belangrijk. Het kan doen zien, dat er gewaakt moet worden, en hoe er gezocht wordt om met behoud van bekende termen eenen anderen geloofsinhoud ingang te doen vinden.

S. GREIJDANUS.

The Challengs of Matthew's Gospel.
By Rev. C. A. de Bruin.
Zondervan Publishing House. Grand-Rapids. Mich. 1935.

Rev. de Bruin, een dienaar des Woords van de Reformed Church in Amerika, heeft van 1926 tot 1933 in Indië gediend. Daarna een paar jaar in Amerika. En nu is hij weer naar Indië teruggekeerd, of zal hij weldra daarheen terugkeeren. Hij stelt in dit boek in het licht, waartoe de Heere volgens het Evangelie naar Mattheus de geloovigen oproept. „We have called this book Matthew' callenge, because there is no ideal like it in any other of the Gospels. True, we are well aware that it is not Matthew's own, that he only records it and that it is the Master's. But he is the one and the only one who gives that ideal. And therefore we call it his challenge", p. 9. Op treffende, pakkende wijze, ook door tegenstellingen, gaat hij na wat 's Heeren verzoekingen ons voor ons eigen geloofsleven leeren, wat de zaligsprekingen ons als roeping voorhouden, en wat verder in het geheele Evangelie naar Mattheus den geloovigen als eisch des Heeren op het gemoed gebonden wordt.

Het boek gaat dus over de roeping tot, en het leven van,

de heiligmaking. 's Heeren werk ter verzoening onzer zonden, en de genadige kwijtschelding onzer zonden om Zijnentwil, worden er niet in behandeld. Daar was het den Schrijver nu blijkens den titel van zijn boek niet om te doen.

S. GREIJDANUS.

Philosophical and Biblical Reflections on World Peace.

By John Bovenkerk, V.D.M., Muskegon, Mich.

Zondervan Publishing House. Grand-Rapids, Mich. 1935.

De Schrijver bespreekt in dit geschriftje „permanent and universal peace as it is cherished, advocated, and dogmatically preached and taught by Pacifist of the present day", en tracht aan te toonen „that the notion of such world peace is a false illusion and that the propaganda for it is essentially unbiblical", *Preface*, en slaagt m.i. daarin ook.

S. GREIJDANUS.

The Great Battle and Our Glorious Victory.

By Rev. M. Borduin.

Zondervan Publishing House. Grand-Rapids, Mich.

De Auteur karakteriseert zijn werkje als „a view on Revelation, containing the elements of truth found in Pre- and A-Millennialism". Hij oordeelt, dat in Openb. 20 : 4 aan het eind de oorspronkelijke lezing is „duizend jaren", en niet: „de duizend jaren", en dat daarmede de eeuwigheid zinnebeeldig wordt aangeduid, en niet de duizend jaren in vs. 2 en 3 en 5 en 7 genoemd. Ook wanneer echter de lezing zonder lidwoord in het slot van vs. 4 de oorspronkelijke zou zijn, zou de opvatting van deze duizend jaren als de eeuwigheid, *in dit verband*, waarin herhaaldelijk van duizend jaren gesproken wordt, en in vs. 2 ook zonder lidwoord, zonder

dat zij daar, blijkens vs. 3 en 5 en 7, de eeuwigheid verzinnebeelden, hoogst onwaarschijnlijk moeten heeten. En daarmede vervalt dan de door hem gegeven verklaring van Openb. 20 : 1—10, en hetgeen hij in dit zijn boekje betoogt.

S. GREIJDANUS.

Modern Heidendom.
Door *Prof. Dr. A. H. de Hartog.*
Uitgave van J. H. Kok, N.V. te Kampen. 1935.

Prof. Dr. A. H. de Hartog karakteriseert het Heidendom als de geesteshouding, die het natuurlijke en het Goddelijke zonder meer verbindt, die daarom de onmiddellijke eenheid tusschen het verenkelde of de veelheid en het Goddelijke accentueert", blz. 6. Deze geesteshouding wijst hij dan in een eerste hoofdstuk „Naturalisme" aan in „het gebruik van afweer- of geluksvoorwerpen", blz. 11, in „het zoeken van looze voorspellingen en bleeke lotsbeschikkingen", blz. 12, in het geloof aan toeval en noodlot, blz. 14, 16, in kleeding en verhouding der geslachten, blz. 19, en in veel meer. In een tweede hoofdstuk, „Nationalisme", spreekt hij over de vergoddelijking van stam, volk, staat, blz. 59. En in een derde hoofdstuk, „Humanisme", handelt hij over menschvergoding, blz. 85. Hij toont aan, hoe op velerlei wijze en in allerlei zoeken en doen uitkomt de bewuste of onbewuste vereenzelviging van God en schepsel, en de vergoddelijking van natuur, van volk of natie of ras of stam, van mensch. En daartegen stelt hij zich in dit boek op zijne bizondere wijze. Hij wil van het Pantheïsme niet weten, blz. 81 v., en het verdriet hem altijd weer voor een Hegeliaan „pur sang" aangemerkt te worden, blz. 79.

Wanneer hij echter aldus onderscheidt : „Vereenzelvigt het Heidendom God en natuur onmiddellijk ; onderscheidt het Jodendom God en natuur ; het Christendom ziet de eenheid tusschen God en creatuur bemiddeld in de Godmenschelijke vereeniging", blz. 9, dan blijkt, dat hij niet zoozeer tegen de

vereeniging van het Goddelijke en het creatuurlijke bezwaar heeft, maar tegen eene bepaalde wijze waarop men haar tot stand komende denkt. Dat kan niet van onderen naar boven, doch geschiedt van boven naar onderen, van God uit naar en met het schepsel, doch wordt dan ook metterdaad verwerkelijkt, blz. 110, 112. Ook hem is het te doen om eenheid, blz. 70, 105 v., maar door den Christus. „In den Christus is de eenheid tusschen God en mensch, enkeling en naaste ten volle en klaarlijk aan den dag getreden", blz. 66. Hij spreekt bij den Christus van „Godmenschelijkheid", blz. 67. Men kan vragen, of zoodanige eenheid in den grond wel denkbaar en bestaanbaar zou zijn, dan bij de veronderstelling van principieele wezensidentiteit tusschen Schepper en schepsel. In elk geval schijnt Prof. de Hartog meer de vleeschwording des Woords en de daardoor tot stand gebrachte vereeniging van God met de menschheid te accentueeren, en daarmede in verband de wedergeboorte des menschen, dan de plaatsbekleedende strafbetaling en wetsvervulling van den Christus, en de rechtvaardiging des zondaars om Zijnen verzoeningsarbeid en door het geloof in Hem.

S. GREIJDANUS.

S. O. S! „Kerk" *Door Prof. Dr. C. G. van Riel.*
Erven J. Bijleveld. Utrecht. 1935.

Dit werk geeft „een beschouwing over den tegenwoordigen nood der Kerk en zijn diepere oorzaken". Eerst wijst de Schrijver, die „Oud-Katholiek Pastoor van de Gemeente van de Heilige Petrus en Paulus te Amsterdam en Hoogleeraar aan het Oud-Katholiek Seminarium te Amersfoort" is, op den religieuzen nood dezer dagen, om daarna in Humanisme en Renaissance „het geestelijk geboorteland van het moderne heidendom" te teekenen, en verder de Verlichting, het Liberalisme en het Socialisme, en den liberalistischen Staat en het oeconomisch Liberalisme als bewerkende factoren er

van te schetsen, en daarna over de Kerk en hare organisatie, de noodzakelijkheid van de komst van den Heiligen Geest, en daarvan, dat de geloovigen zich priesters en profeten moeten betoonen, en dat Christus als Heere erkend dient te worden, en over de roeping en taak der Kerk, te handelen. Het laatste hoofdstuk is getiteld: ,,Het nationalistisch en militaristisch gevaar". Uit dit laatste kunnen we zien, waarom het den Schrijver ook bizonder te doen is. De Christen ,,kan niet meer aanhooren, dat de oorlog als ,,verdedigingsmiddel van de heiligste nationale goederen tegen buitenlandsche indringers" verheerlijkt wordt", blz. 100. Nu, men behoeft geen verheerlijker van den oorlog te zijn, om hem toch soms plichtmatig te oordeelen. Terecht zegt de Schrijver: ,,Redding ligt alleen in Davids bede: ,,Schep in mij, o God, een zuiver hart en vernieuw den rechten geest in mijn binnenste". Redding is niet te verwachten alleen van nieuwe vaten, waarin de oude verzuurde wijn wordt overgegoten; maar allereerst van nieuwen, beteren wijn", blz. 75. En op blz. 88: ,,De eerste en laatste taak van de Kerk blijft de verkondiging van het Evangelie van Jezus Christus", hoewel dit Evangelie dan niet te eng of uitsluitend anti-militaristisch opgevat moet worden.

Overigens is dit instructieve werkje, dat uit een bewogen gemoed geboren werd, zeer lezenswaard.

S. GREIJDANUS.

ONTVANGEN BOEKEN.

De Stuwdam. Eerste jaargang no. 8 en no. 9.
Den Haag. Juliana v. Stolberglaan 47.
Trygve Gulbranszen. En eeuwig zingen de Bosschen.
Den Haag. Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.
B. van Bergen. Wat eeuwig zeker is. 'n Roman over 't studentenleven aan de V. U.
Kampen. J. H. Kok. 1935.
Dr. B. Wielenga. Pericopen uit de H. Schrift.
Kampen. J. H. Kok. 1935.
Dr. A. H. de Hartog. Modern Heidendom.
Kampen. J. H. Kok. 1935.
Chr. W. J. Teeuwen. Wegen Gods in Gelre.
Kampen. J. H. Kok. 1935.
C. J. Middelberg-Idenburg. A. W. F. Idenburg.
Den Haag. J. N. Voorhoeve. 1935.
W. F. C. van Helsdingen. Mystiek en Mysticisme.
Goes. Oosterbaan en Le Cointre, z.j.
Ronald Fangen. Een Christelijke Wereldrevolutie.
Wageningen. H. Veenman en Zonen z.j.
D. Nauta. Samuël Maresius.
H. J. Paris, Amsterdam.

GTU Library
3 2400 00291 1398

